

Η ισχύς των άγραφων νόμων στην «Αντιγόνη» του Σοφοκλή

Κωστάκη Στυλιανή, Κλασική Φιλολόγος,
Απόφοιτη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια του
Διαπανεπιστημιακού και Διατμηματικού προγράμματος μεταπτυχιακών
σπουδών «Ηθική Φιλοσοφία» του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και του
Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Περίληψη: Η πόλις-κράτος της Αθήνας, το 5^ο αιώνα π.Χ., γνώρισε σπουδαία άνθηση, που την οφείλει στον Περικλή. Μέσα σε αυτή την ακμή δημιουργήθηκε το θέατρο, το οποίο μεταδίδει στο θεατή ανώτερες αξίες και ηθικά διδάγματα. Στη παρούσα μελέτη θα ασχοληθώ με το Σοφοκλή και πιο συγκεκριμένα με την «Αντιγόνη». Ειδικότερα, θα επικεντρωθώ στην ισχύ των άγραφων νόμων, που η ηρωίδα υπερασπίζεται έναντι των θετών νόμων ενός τυράννου, προκειμένου να επιτελέσει το ιερό της καθήκον. Στην αρχή, θα αναφερθώ σε αυτή τη σύγκρουση, αφού στην «Αντιγόνη» αντικατοπτρίζεται η αντίσταση ενός απλού πολίτη στη πολιτική εξουσία, όταν αυτή υπερβαίνει τις δικαιοδοσίες της και καταβαρυνώνει τα δικαιώματά του. Στη συνέχεια, θα γίνει μία μνεία στη τραγικότητα των δύο κεντρικών ηρώων του έργου, για να γίνει πρόδηλο το αδιέξοδο, στο οποίο έχουν βρεθεί οι δύο ήρωες. Στο τέλος, θα εστιάσω στο πρόλογο του δράματος, όπου διαφαίνεται, για πρώτη φορά, η σύγκρουση της Αντιγόνης με τον Κρέοντα. Ακόμα, θα δώσω έμφαση στη δεύτερη σκηνή του δεύτερου επεισοδίου, που υπάρχει η κορύφωση του έργου με τις ρήσεις της Αντιγόνης και του Κρέοντα, όπου οι δύο ήρωες εκθέτουν τα επιχειρήματά τους. Συνεπώς, σε αυτή τη μελέτη θα ασχοληθώ ιδιαίτερα με τις ανώτερες αξίες και τις ηθικές αρχές, που υποστηρίζει η Αντιγόνη, καθώς η ηρωίδα του Σοφοκλή αίρεται πάνω από τα χαμηλά και τα ανθρώπινα και γίνεται ο εκφραστής φιλελεύθερων αρχών διατυπώνοντας πανανθρώπινα αιτήματα.

Λέξεις – κλειδιά: άγραφοι νόμοι, γραπτοί νόμοι, ύβρις, ευσέβεια, ορθοφροσύνη

Είναι γενικά αποδεκτό ότι, η Ελλάδα θεωρείται, χάρη στο σπουδαίο πολιτισμό της, το λίκνο της δημοκρατίας, πάνω στον οποίο δομήθηκε ο Δυτικός Πολιτισμός. Ειδικότερα, η πόλις-κράτος της Αθήνας γνώρισε σπουδαία άνθηση και ακμή, κατά το 5^ο αιώνα π.Χ., χάρη σε μία σπουδαία προσωπικότητα, που δεν είναι άλλη από το ταγό της Περικλή. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι, ο αιώνας αυτός έμεινε στην ιστορία ως ο «Χρυσός Αιώνας του Περικλέους». Μέσα, λοιπόν, σε αυτή την ακμή δημιουργήθηκαν χρηστοί πολίτες, δηλαδή καλοί κάγαθοί άνδρες, και το πολίτευμα της δημοκρατίας. Τότε ακριβώς ήταν που άρχισε και ολοκληρώθηκε το θαύμα της Ακρόπολης, δημιουργήθηκαν οι Φιλοσοφικές σχολές και αναπτύχθηκε η τραγωδία, όπου είναι καθαρά δημιούργημα του Ελληνικού Πνεύματος και με τις υψηλές ιδέες, που περιέχει, είναι ένα σοβαρό, σεμνό και μεγαλόπρεπο δράμα (Τοπούζης, 1992, σ. 28-29). Εκπρόσωποι της τραγικής ποίησης θεωρούνται, κατά χρονολογική σειρά γέννησης, ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης.

Ο Σοφοκλής, ειδικότερα, ο οποίος γεννήθηκε το 496 π.Χ. στον Ίππιο Κολωνό της Αθήνας και πέθανε το 406 π.Χ. (Δρακόπουλος-Ναστούλης-Ρώμας, 2001, σ. 26-27)

έγραψε 130 τραγωδίες, από τις οποίες σώζονται μόνο οι 7 (Τοπούζης, 1992, σ. 30). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονισθεί ότι, η κλίση του προς τη ποίηση εκδηλώθηκε από πολύ νωρίς αφού, σε ηλικία μόλις 29 ετών, το 468 π.Χ. νίκησε το μεγάλο δραματικό ποιητή Αισχύλο σε αγώνα τραγωδίας (Δρακόπουλος-Ναστούλης-Ρώμας, 2001, σ. 27). Έτσι, κατάφερε να κερδίσει τη συμπάθεια των συμπολιτών του, που τον συνόδευσε έως το τέλος της ζωής του, μιας και μετά τη νίκη του αυτή και σε όλο το μακροχρόνιο βίο του (πέθανε σε ηλικία ενενήντα ετών) δεν σταμάτησε ποτέ να συγγράφει τραγωδίες. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι, το τελευταίο του έργο το παρουσίασε το 409 π.Χ. σε ηλικία 87 ετών (Griffith, 1999, σ. 1). Έλαβε μέρος σε 30 δραματικούς αγώνες εκ των οποίων 20 φορές κατάφερε να στεφθεί νικητής. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ποτέ δεν κατατάχθηκε στη τρίτη θέση (Δρακόπουλος-Ναστούλης-Ρώμας, 2001, σ. 27).

Η Αντιγόνη είναι το δεύτερο, σε αρχαιότητα, από τα σωζόμενα έργα του Σοφοκλή και θεωρείται μία από τις τελειότερες τραγωδίες. Το δίδαξε το 442 π.Χ. κερδίζοντας τη πρώτη νίκη (Δρακόπουλος-Ναστούλης-Ρώμας, 2001, σ. 31). Στην υπόθεση του δράματος, που αποδίδεται στο γνωστό γραμματικό Αριστοφάνη το Βυζάντιο, αναφέρεται ότι, ο Σοφοκλής εξαιτίας της επιτυχίας, που είχε η παράσταση της Αντιγόνης, εκλέχθηκε στο αξίωμα του στρατηγού μαζί με τον Περικλή στην εκστρατεία των Αθηναίων εναντίον της Σάμου (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 15). Ο Σοφοκλής για να γράψει την Αντιγόνη εμπνεύστηκε από το μυθολογικό κύκλο των Λαβδακιδών, ο οποίος, χάρη στις πολυάριθμες παραλλαγές του, στάθηκε αρωγός στη γόνιμη καλλιτεχνική φαντασία των τραγικών ποιητών (Μαρκαντωνάτος-Πλατυπόδης, 2012, σ. 19).

Στο σημείο, όμως, αυτό θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι, η Αντιγόνη αποτελεί μία λεπτομέρεια του μύθου των Λαβδακιδών και ότι ο Σοφοκλής ήταν ο πρώτος, από τους δραματικούς ποιητές, ο οποίος συγκινήθηκε από αυτή τη λεπτομέρεια και τη χρησιμοποίησε σαν μία υπόθεση αυτοτελή. Συνεπώς, μερικά ουσιώδη στοιχεία της Αντιγόνης ανήκουν καθ' ολοκληρίαν στη δραματική ευρηματικότητα του μεγάλου αυτού τραγικού (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 21). Όμως, καλό θα ήταν να αναφέρουμε ότι, την υπόθεση της Αντιγόνης πραγματεύτηκαν μετά το Σοφοκλή και άλλοι δραματουργοί. Ένας από αυτούς είναι και ο μεγάλος τραγικός ποιητής Ευριπίδης, που έγραψε και αυτός ένα έργο, που το ονόμασε «Αντιγόνη». Ωστόσο, το έργο του Ευριπίδη, αν και πραγματεύεται την ίδια υπόθεση, παρουσιάζει ουσιώδεις διαφορές από το ομότιτλο έργο του Σοφοκλή, μιας και στον Ευριπίδη η Αντιγόνη παρουσιάζει χαρακτηριστικά πλησιέστερα προς τη γυναικεία φύση. Δυστυχώς, από την «Αντιγόνη» του Ευριπίδη σώζονται λίγοι μόνο στίχοι. Επίσης, ενδεικτικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι, στη ρωμαϊκή εποχή ο L. Accius έγραψε ένα έργο που το ονόμασε «Antigone» (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 21-22), ενώ στα νεώτερα χρόνια έργα βασισμένα στην υπόθεση της Αντιγόνης υπήρξαν πάρα πολλά όπως του Z. Ανουίγ ή του Μ. Μπρεχτ (Δρακόπουλος-Ναστούλης-Ρώμας, 2001, σ. 31).

Πιο αναλυτικά, η υπόθεση του έργου έχει ως έξης: στη Θήβα, μετά την αποκάλυψη των αμαρτημάτων του Οιδίποδα, οι γιοι του Ετεοκλής και Πολυνείκης αναλαμβάνουν ανά έτος την εξουσία. Ο Ετεοκλής, όμως, αθετεί τη συμφωνία. Έτσι, ο Πολυνείκης στρέφεται με στρατό εναντίον της πόλης. Αυτό το γεγονός έχει σαν επακόλουθο τα δύο αδέρφια να αλληλοσκοτωθούν και ο Κρέων, ο οποίος αναλαμβάνει την εξουσία, απαγορεύει τη ταφή του Πολυνείκη. Η Αντιγόνη, η οποία είναι η αδερφή του Πολυνείκη και του Ετεοκλή, υπακούοντας στον ηθικό νόμο, θάβει τον αδερφό της. Για τη πράξη της αυτή συλλαμβάνεται και ο Κρέων τη καταδικάζει σε θάνατο. Ο Αίμων, ο οποίος είναι γιος του Κρέοντα και αρραβωνιαστικός της Αντιγόνης, μάταια προσπαθεί να μεταπείσει το πατέρα του. Οπότε, ο θάνατος της Αντιγόνης οδηγεί τον Αίμονα στην αυτοκτονία. Το έργο τελειώνει με τη μητέρα του Αίμονα, την Ευρυδίκη να τον ακολουθεί στο θάνατο αυτοκτονώντας και η ίδια, ενώ ο Κρέων μεταμελείται για την ισχυρογνωμοσύνη του.

Με βάση την υπόθεση του δράματος μπορούμε να εξαγάγουμε το συμπέρασμα ότι, η κύρια ιδέα του έργου είναι η σύγκρουση του φυσικού και του θετού δικαίου, τα οποία πολλές φορές βρίσκουμε να αντιμάχονται. Είναι αλήθεια ότι, κάθε έθνος προσπαθεί ανάλογα με την εσωτερική του ανάπτυξη να εσωκλείει μέσα από ορισμένους κανόνες κάθε τι θεωρεί, με βάση τη συνείδηση του, ως αληθινό και ως δίκαιο. Με αυτό τον τρόπο, προήλθαν οι γραπτοί νόμοι, δηλαδή αυτό που ονομάζουμε θετό δίκαιο. Στο συγκεκριμένο δράμα παρουσιάζεται η σύγκρουση του κατά συνείδηση δικαίου, δηλαδή του φυσικού δικαίου, έναντι του θετού δικαίου. Συνεπώς, στην Αντιγόνη του Σοφοκλή γίνεται εμφανής αυτή η πολιτική χροιά. Έχουμε, δηλαδή, τη σθεναρή αντίσταση της Αντιγόνης απέναντι στο Κρέοντα, που αντικατοπτρίζεται σαν την αντίσταση ενός απλού πολίτη στη πολιτική εξουσία, η οποία υπερβαίνει τις δικαιοδοσίες της και καταβαρυνώνει τα δικαιώματά του (Γεωργουσόπουλος, 1994, σ. 18).

Άρα, από τη μία έχουμε την Αντιγόνη, η οποία εκπροσωπεί το φυσικό δίκαιο, δηλαδή υπερασπίζεται τον άγραφο ηθικό νόμο, το ηθικό δίκαιο και τις ηθικές αξίες. Ενώ, από την άλλη έχουμε το Κρέοντα, που εκπροσωπεί το θετό δίκαιο, δηλαδή μάχεται υπέρ των πολιτικών αρχών του τυραννικού του καθεστώτος. Η Αντιγόνη μπορεί να πεθάνει, αλλά ταυτόχρονα βγαίνει η νικήτρια διαμέσου της μετάνοιας του Κρέοντα, ο οποίος αποζητά το θάνατο ως τη μόνη λύτρωση (Ρώσση, σ. 8). Με αυτό τον τρόπο αποδεικνύεται ότι, οι άγραφοι ηθικοί νόμοι, οι οποίοι θεσπίζονται από το Δία και τη Δίκη και άρα είναι θείοι νόμοι, θεωρούνται ανώτεροι και αιώνιοι από εκείνους των ανθρώπων, αφού για την ηρωίδα του έργου ο νόμος του Κρέοντα δεν λογίζεται ως αληθινός νόμος αλλά ως η αυθαίρετη απόφαση ενός τυράννου. Κατ' επέκταση, οι άγραφοι αυτοί νόμοι πρέπει να είναι πάντοτε ιεροί και συνάμα απαραβίαστοι, μιας και πηγάζουν από τον Όλυμπο (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 51-52).

Οπότε, σε αυτό το δράμα υπάρχει η σύγκρουση ανάμεσα στους δύο κεντρικούς ήρωες, που είναι η Αντιγόνη και ο Κρέων. Αυτά τα δύο πρόσωπα θεωρούνται τραγικά. Η

τραγικότητα θεωρείται μία κατάσταση, που καταδεικνύει τη σύγκρουση του τραγικού ήρωα με ανώτερες δυνάμεις, όπως λογίζεται η μοίρα. Επίσης, συμπεριλαμβάνει και τη μετάβαση από την άγνοια στη γνώση, διλήμματα και αδιέξοδα, τα οποία έχουν σαν μόνη συνέπεια τα αισθήματα ενοχής, μοναξιάς συντριβής και λύτρωσης (Δρακόπουλος-Ναστούλης-Ρώμας, 2001, σ. 15).

Η τραγικότητα της Αντιγόνης έγκειται στο δίλημμα αν θα έπρεπε να θάψει τον αδερφό της ή να συμμορφωθεί με τους νόμους του Κρέοντα. Επιπρόσθετα, οφείλεται στη συναίσθηση ότι, τιμωρείται άδικα, αφού πληρώνει πατρικά αμαρτήματα, μόνο και μόνο επειδή επιτέλεσε το ιερό καθήκον προς τον αδερφό της. Από την άλλη πλευρά, η τραγικότητα του Κρέοντα παρουσιάζει διάφορες εκφάνσεις. Αρχικά, δεν γνωρίζει τον άνθρωπο, ο οποίος έκανε τη ταφή του Πολυνείκη. Έπειτα, απομονώνεται από τον Αίμωνα, με τον οποίο ήρθε σε βαθιά ρήξη. Στο τέλος, σαν αποκορύφωμα αυτοκτονούν όλα τα μέλη της οικογένειάς του εξαιτίας της σκληρότητας, της οποίας έδειξε. Με τη τιμωρία αυτή, η οποία βοηθάει στο να επέλθει κάθαρση, ο άλλοτε υπερόπτης και σκληρός Κρέοντας καταντάει ένα ψυχικό αλλά συνάμα και σωματικό ράκος, που το μόνο που αποζητά είναι ο θάνατος, για να λυτρωθεί. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να λεχθεί ότι, η αντιπαράθεση ανάμεσα σε αυτούς τους δύο χαρακτήρες, που έχει τις ρίζες της μέσα από τις διαφορές του γένους, της ηλικίας και των πολιτικών θέσεων, αναπαρίσταται πλήρως από το ύφος του λόγου του καθενός και από τον τρόπο που μιλάνε (Griffith, 1999, σ. 36).

Συνεπώς, το ηθικό δίδαγμα της «Αντιγόνης» είναι η ευβουλία αλλά ταυτόχρονα και η ευσέβεια, που οφείλουν να δείχνουν οι άνθρωποι στους θεούς, η αγάπη για τη πατρίδα και η μετριοφροσύνη. Έτσι, η υπέρβαση αυτών των αρετών γίνεται πρόξενος τεράστιων συμφορών. Όμως, και τα δύο πρόσωπα έχουν αγαθή προαίρεση, αλλά πέφτουν σε αμαρτία, διότι νομίζουν ότι το δίκαιο, που υποστηρίζει ο καθένας, είναι και το μόνο σωστό και χρηστό (Ρώσση, σ. 8). Η Αντιγόνη από τη μία θεωρείται ο εκφραστής και συνάμα ο υπέρμαχος της συγγένειας, των μελών της γενιάς και της οικογένειας. Με άλλα λόγια μάχεται υπέρ της ηθικής του κοινού αίματος, που θεωρείται άγραφος νόμος και εύκολα εκλαμβάνεται σαν θείος νόμος. Για αυτό το λόγο, θέτει σε ανώτερη μοίρα τον άγραφο ηθικό νόμο, από το νόμο του άρχοντα, και δεν φοβάται να παλέψει για τις ιδέες της με κόστος την ίδια της τη ζωή (Τοπούζης, 1992, σ. 39-40). Από την άλλη, ο Κρέων θεωρείται ο άρχοντας της πόλης-κράτους και ο εκφραστής της, που το μόνο που επιζητεί και ταυτόχρονα επιβάλλει είναι η υποταγή στον εαυτό του, που θεωρείται το σύμβολο του συνόλου. Οπότε, έχοντας απεριόριστη πίστη στη δύναμη και στην εξουσία, που του παρέχει η Πολιτεία, καταλήγει στην υπερβολή και διαπράττει ύβρη (Γεωργουσόπουλος, 1994, σ. 19). Μοναδική, λοιπόν, λύση θεωρείται η ορθοφροσύνη, η οποία είναι ικανή να προλάβει κάθε είδους δεινά.

Ειδικότερα, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στον πρόλογο του δράματος (στ. 1-99), ο οποίος παρέχει στοιχεία, με τα οποία ξεκινά και η υπόθεση του έργου. Οπότε, από την

άποψη της δραματικής λειτουργίας η συμβολή του είναι βαρυσήμαντη για τη πλοκή του δράματος. Έτσι, στο πρόλογο ανακοινώνεται από την Αντιγόνη στην αδερφή της, την Ισμήνη, η διαταγή (κήρυγμα) του Κρέοντα (στ. 23 και εξής), που αποτελεί και το προωθητικό στοιχείο του έργου (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 78-79). Επιπρόσθετα, διαβλέπουμε τη στάση, την οποία θα κρατήσουν οι δύο αδερφές, καθώς και τη διαφαινόμενη σύγκρουση της Αντιγόνης με το Κρέοντα, που, ουσιαστικά, είναι η σύγκρουση μεταξύ της προσωπικής ευσέβειας και του θρησκευτικού της χρέους έναντι της εξουσίας και της πολιτικής δύναμης (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 80-81).

Στο σημείο, όμως, αυτό θα πρέπει να τονισθεί ότι, η Αντιγόνη δε θεωρεί τη προκήρυξη του Κρέοντα νόμο, αλλά αντίθετα ως μία διαταγή ενός τυράννου, που είναι συνάμα επέμβαση στα οικογενειακά τους καθήκοντα αλλά κυρίως ασέβεια προς τους Θεούς. Στη συνάντηση της Αντιγόνης με την Ισμήνη υπηρετούνται δύο ανάγκες. Η πρώτη είναι να υπηρετηθεί μία άγραφη ηθική επιταγή και ένα χρέος, που αντικατοπτρίζεται στον ηρωισμό του ανθρώπου και η δεύτερη είναι να υπηρετηθεί ο νόμος, που εκφράζεται μέσα από το φόβο του πολίτη. Ο τραγικός ποιητής επιλέγει την Αντιγόνη για το ρόλο του ηρωισμού και την Ισμήνη για το ρόλο της Λογικής και της υπακοής στην ανώτατη αρχή (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 82).

Συνεπώς, η Αντιγόνη καλείται ως ένα ηρωικό πρόσωπο να σταθεί πάνω από τα μέτρα ενός κοινού ανθρώπου, όπως είναι η Ισμήνη. Χαρακτηριστικοί είναι οι στίχοι 61-62, όπου η Ισμήνη αναφέρει ότι, μία γυναίκα δεν είναι πρόπον να έρχεται σε σύγκρουση με έναν άνδρα. Σε αυτούς τους στίχους φαίνεται καθαρά ο τύπος της σεμνής υπάκουης και ήσυχης κοπέλας, που οφείλει να είναι κάθε γυναίκα σε μία ανδροκρατική κοινωνία, όπου τις αρετές μίας γυναίκας καθορίζουν οι άνδρες (Μαρκαντωνάτος-Τσαγγάλης, 2008, σ. 158). Σε αντίθεση με την Ισμήνη η Αντιγόνη είναι μία γυναίκα τολμηρή και αποφασιστική, που ενεργεί, αψηφώντας το θάνατο, σύμφωνα με ότι προστάζουν οι θείοι νόμοι. Με βάση το χαρακτήρα της αρκείται, που είναι αθώα ενώπιον των Θεών, ανεξαρτήτως της κρίσης των απλών θνητών, οι οποίοι μπορεί να την κρίνουν ως ένοχη, αφού πρόκειται να παραβεί τη διαταγή του Κρέοντα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονισθεί ότι, η κεντρική ηρωίδα του δράματος δεν αποτελεί μία ιδανική ύπαρξη, αφού είναι άνθρωπος και οι άνθρωποι ποτέ δεν είναι άψογοι και ιδιαίτερα οι ήρωες των τραγωδιών.

Οπότε, ο Σοφοκλής παρουσιάζει τη σύγκρουση ανάμεσα στο Κρέοντα και στην Αντιγόνη ως μία μάχη ανάμεσα στα δύο φύλα, όπου η Αντιγόνη δεν νοείται ως ο συνηθισμένος τύπος γυναίκας μιας και είναι θαρραλέα, αποφασιστική και νιώθει ικανοποίηση εκτελώντας ότι είναι δίκαιο. Αυτή η αντιπαράθεση φαίνεται χαρακτηριστικά από το γεγονός ότι, ο Κρέων δεν εκλαμβάνει, απλώς, τον τρόπο, που αντιδρά η ηρωίδα, ως απειλή, η οποία εκπορεύεται από τα δικαιώματα του οίκου ενάντια στη πολιτική εξουσία, αλλά ταυτόχρονα και ως απειλή, που έλκει τη καταγωγή της από το κατώτερο, κατά την άποψη του, γυναικείο φύλο, ενάντια στην ανδρική του φύση (στ.

484-485, 525, 578-579). Συνεπώς, ο Κρέων μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας άνθρωπος αυταρχικός και υπερόπτης, ο οποίος φέρεται ανάλγητα απέναντι σε οποιαδήποτε εναντίωση στη προσωπική του εξουσία. Ακόμα, έχει μία καθαρά τυραννική νοοτροπία, καθώς υποτάσσει, σε ιεραρχική κλίμακα, τις αρμοδιότητες του οίκου στην εξουσία της πόλεως. Άρα, χάρη σε αυτή του τη συμπεριφορά αποτυγχάνει στο ρόλο του εκπροσώπου της πόλης και αυτό φαίνεται στο έργο μέσα από τη καταστροφή του, αφού πέθαναν όλα τα μέλη της οικογένειάς του και τελικά έμεινε μόνος (Μαρκαντωνάτος-Τσαγγάλης, 2008, 158).

Επίσης, θα πρέπει να γίνει μνεία στους στίχους 74-77, όπου η Αντιγόνη διατυπώνει τη μεγάλη αλήθεια ότι, η ζωή στον Κάτω κόσμο είναι αιώνια, ενώ πάνω στη γη είναι πρόσκαιρη. Συνεπώς, όταν το θείο έρχεται σε σύγκρουση με το ανθρώπινο δίκαιο, είναι προτιμητέο να ενεργεί κανείς, όπως ορίζει το θείο δίκαιο. Επιπλέον, η κεντρική ηρωίδα κατηγορεί την αδερφή της πως προσβάλλει και περιφρονεί το θεϊκό δίκαιο, το οποίο επιτάσσει οι νεκροί να τυγχάνουν επικήδειων τιμών αλλά και ταφής (Winnington-Ingram, 1999, σ. 176).

Ακόμα, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στο δεύτερο επεισόδιο και δή στη δεύτερη σκηνή του επεισοδίου (στ. 446-525). Σε αυτή τη σκηνή υπάρχει η κορύφωση του έργου με την απευθείας σύγκρουση της Αντιγόνης με το Κρέοντα και η θανατική ποινή της Αντιγόνης, αφού δηλώνει πως αυτή έκανε, συνειδητά, τη ταφή του αδερφού της, παρακούοντας την εντολή του (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 98). Στην αρχή υπάρχει η ρήση της Αντιγόνης (στ. 450-470), όπου η ηρωίδα ξεδιπλώνει την επιχειρηματολογία της. Πρωτίστως, αναφέρει ότι ο άγραφος ηθικός νόμος καθορίζεται από το Δία και τη Δίκη. Σε αντιπαράβολή, λοιπόν, με αυτό το “νόμο”, ο οποίος έχει θεϊκή προέλευση, το κήρυγμα του Κρέοντα προέρχεται από έναν άνθρωπο. Άρα, ο άγραφος ηθικός νόμος θεωρείται ανώτερος από το νόμο του Κρέοντα, γιατί έχει αιώνια και διαχρονική αξία. Επίσης, είναι σταθερός και απαρασάλευτος και κανείς δε γνωρίζει το πότε φανερώθηκε.

Η Αντιγόνη υπερασπίζεται μέχρι θανάτου το θείο και φυσικό δίκαιο. Πιστεύει ότι, είναι προτιμότερο να βρει κανείς το θάνατο υπακούοντας στον άγραφο ηθικό νόμο, παρά να ζει παραβαίνοντάς τον. Στη συνέχεια, θεωρεί ότι, ο θάνατος είναι η φυσική κατάληξη κάθε ανθρώπινης ζωής. Έτσι, η ποινή, που της δόθηκε από το Κρέοντα, δεν τη φοβίζεται, αφού η επίγεια ζωή είναι πρόσκαιρη, ενώ η ζωή στον Άδη είναι αέναη. Ακόμα, πιστεύει ότι, η ζωή δεν έχει μεγάλη σημασία για έναν άνθρωπο, όπως είναι η ίδια, την οποία περιβάλλουν πολλές συμφορές και δυστυχίες. Τέλος, έχει τη πεποίθηση ότι, ο μη ενταφιασμός του αδερφού της αποτελεί παραμέληση του ιερού της καθήκοντος, που οδηγεί σε σκληρότερη τιμωρία και από το φυσικό θάνατο. Η Αντιγόνη οδηγείται σε αυτή τη θέση, αφού κοινή μοίρα των ανθρώπων είναι ο θάνατος, ενώ βλέπει ως κέρδος το πρόωρο θάνατο της, επειδή στο Κάτω κόσμο θα είναι αρεστή στους Θεούς (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 98-99). Άρα, τα επιχειρήματα της Αντιγόνης, τα οποία είναι καθ’ ολοκληρίαν λογικού περιεχομένου, δείχνουν το λόγο για τον οποίο αυτή η γυναίκα

μάχεται με όλη τη δύναμη της ψυχής της, ενώ είναι έτοιμη ακόμα και να πεθάνει για τα πιστεύω της. Ο λόγος, φυσικά, είναι οι άγραφοι και παντοτινοί νόμοι των Θεών.

Στο σημείο, όμως, αυτό θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο στίχο 523 «οὔτοι συνέχθην, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν», ο οποίος είναι ο πιο περίφημος στίχος σε τούτο το δράμα του Σοφοκλή. Μέσα σε αυτόν, τον απέραντα λυρικό στίχο, εσωκλείεται ένας αληθινός ύμνος στην αγάπη και ταυτόχρονα αποκαλύπτεται όλη η ομορφιά της ψυχής της Αντιγόνης. Η ηρωίδα απαντώντας στο Κρέοντα, ο οποίος επιμένει στην άποψη του ότι , η έχθρα συνεχίζεται ακόμα και όταν επέλθει ο θάνατος , αναφέρει ότι , το φυσικό της δεν έγκειται στο να συντάσσεται με το μίσος, αλλά με την ανιδιοτελή αγάπη. Η Αντιγόνη, βέβαια, απαντάει με αυτό τον τρόπο, διότι η αγάπη αποτελεί τη πραγματική πηγή ευδαιμονίας για τα άτομα αλλά και γενικά για τις κοινωνίες, αφού από αυτή πηγάζουν η ομόνοια και η γαλήνη και θεωρείται γόνιμη και συνάμα δημιουργική δύναμη (Winnington-Ingram, 1999, σ. 191-192).

Μετά τη ρήση της Αντιγόνης ακολουθεί η ρήση του Κρέοντα (στ. 473-496), όπου ο τύραννος εκθέτει τα επιχειρήματά του. Στην αρχή προβαίνει στο συμπέρασμα ότι, όποιος άνθρωπος προβάλλει υπερβολικά αλύγιστο και άκαμπτο φρόνημα είναι βέβαιο ότι, στο τέλος θα καμφθεί και θα επέλθει η συντριβή. Επιπλέον, πιστεύει ότι, όποιος είναι δούλος άλλων ανθρώπων, είναι αταίριαστο με τη φύση του να μεγαλοφρονεί . Φυσικά, με αυτά τα λόγια, εννοεί την Αντιγόνη, η οποία θεωρεί ότι συμπεριφέρθηκε με αυθάδεια απέναντί του, όταν θέλησε να καταπατήσει το νόμο της πολιτείας. Αυτό το γεγονός γίνεται πρόδηλο, κατά τον Κρέοντα, αφού, παράλληλα, εξεδήλωσε συμπεριφορά περιφρονητική και αυθάδη αντί να δείξει κάποιου είδους μεταμέλεια, μιας και στέκεται μπροστά του καυχώμενη και αισθανόμενη θρίαμβο για τη πράξη της. Τέλος, ο Κρέων κάνει αναφορά στο γεγονός ότι, η Αντιγόνη αλλά και η Ισμήνη πρέπει να υποστούν μία ατιμωτική τιμωρία, διότι ο ίδιος θα ερχόταν αντιμέτωπος με τη κατηγορία της ανανδρίας, αν άφηνε ατιμώρητη αυτή τη πράξη (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 99).

Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονισθεί ότι, αν και εκ πρώτης όψεως τα επιχειρήματα του Κρέοντα φαίνονται πως έχουν ορθό και λογικό έρεισμα, φανερώνουν το πληγωμένο εγωισμό του. Όμως, είναι έκδηλο το γεγονός ότι, πέρα από τη καταπάτηση της διαταγής του, τον εκνευρίζει και η απροκάλυπτη και ανερυθρίαστη ομολογία μίας υπερήφανης και αποφασιστικής γυναίκας. Έτσι, η στάση της Αντιγόνης αφαιρεί από το Κρέοντα τη μάσκα του δικαίου ταγού και ταγμένου στο όφελος της πολιτείας (Μαρκαντωνάτος, 2004, σ. 99-100).

Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή σαν το κορυφαίο δράμα, σε σχέση με τα υπόλοιπα διασωθέντα δράματα της πλούσιας αρχαίας ελληνικής δραματουργίας, αλλά συνάμα και το ευγενέστερο και υψηλότερο. Αυτό γίνεται κατανοητό από το γεγονός ότι, η Αντιγόνη υποστηρίζει ανώτερες αξίες και ηθικές αρχές, καθώς αίρεται πάνω από τα χαμηλά και τα ανθρώπινα και γίνεται εκφραστής φιλελεύθερων αρχών διατυπώνοντας πανανθρώπινα αιτήματα. Η ηρωίδα του

Σοφοκλή γίνεται η απόλυτη ενσάρκωση της ηθικής αντίστασης, που εξεγείρεται μπροστά στην αυθαιρεσία ενός αιμοδιψή και αυταρχικού τυράννου. Επίσης, γίνεται το σύμβολο ενός δυναμικού ανθρώπου, που δεν δειλιάζει να θυσιάσει τον εαυτό της, με σκοπό να επιτελέσει το ιερό της χρέος προς τον όμαιμό της. Τέλος, θα πρέπει να λεχθεί ότι, το υψηλό φρόνημα και η αξιοπρεπής και ηρωική στάση της Αντιγόνης, διδάσκει και φρονηματίζει ακόμα και το σύγχρονο θεατή και ουχί μόνον το θεατή της κλασικής εποχής. Παράλληλα, καθιστά αυτό το έργο, του Σοφοκλή, ένα από τα μεγαλύτερα πνευματικά αριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Βιβλιογραφία

- Γεωργουσόπουλος, Κ. (1994). *Σοφοκλής Αντιγόνη*. Αθήνα: Κάκτος .
- Δρακόπουλος, Δ., Ναστούλης, Κ., Ρώμας, Χ. Γ. (2001). *Σοφοκλέους Τραγωδία: Αντιγόνη – Φιλοκτήτης*. Αθήνα: Οργανισμός Έκδοσης Διδακτικών Βιβλίων.
- Griffith , M. (1999). *Sophocles Antigone*. United Kingdom: Cambridge University.
- Μαρκαντωνάτος, Α., Πλατυπόδης, Λ. (2012). *Θέατρο και Πόλη: Αττικό Δράμα, Αθηναϊκή Δημοκρατία και Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μαρκαντωνάτος, Γ., (2004). *Σοφοκλέους Αντιγόνη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαδοπούλου, Θ., (2008). Ανθρωπολογία, Κοινωνιολογία και Λογοτεχνική Παράδοση: Το Γυναικείο Στοιχείο στην Αρχαία Ελληνική Τραγωδία. Στο Μαρκαντωνάτος Α. – Τσαγγάλης Χ. (Επιμ.), *Αρχαία Ελληνική Τραγωδία: Θεωρία και Πράξη* (σ. 149-177). Αθήνα: Gutenberg.
- Ρώσση, Ι. Θ. *Αντιγόνη Σοφοκλέους*. Άθηναι: Νικόλαος και Σοφοκλής Ι. Ρώσση.
- Τοπούζης, Κ., (1992). *Σοφοκλής Αντιγόνη*. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Winnington -Ingram, R. P. (1999). *Σοφοκλής: Ερμηνευτική Προσέγγιση*. (Ν. Κ. Πετρόπουλος & Χ. Π. Φαράκλας, Μετ.). Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα.

Summary: The “polis-kratos” of Athens, in the 5th century B.C., has met glorious flourishing, that owes it to Pericles. Inside this thrive the theatre was invented, that put across to the audience superior values and moral lessons. In this treatise I will deal with Sophocles and specifically with “Antigone”. In particular, I will give focus to the validity of the unwritten laws, that the heroine advocate against the adopted laws of a tyrant, in order to accomplish her holy duty. In the beginning, I will cite in this conflict, since in “Antigone” it is demonstrated the resistance of an ordinary citizen against the political power, when this power transcend her authorities and ruin his rights. Afterwards, it will make one reference to the tragic character of the two central heroes of the play, so as to become clear the deadlock, in which the two heroes have found. In the end, I will focus in the prologue of the drama, where it is revealed, for the first time, the conflict between Antigone and Creon. Moreover, I will put stress on the second scene of the second episode, where it exists the culmination of the play with the sayings of Antigone and Creon, where the two heroes display their arguments. To put it in a nutshell, in this essay I will particularly deal with the superior values and the moral principles, that Antigone supports, since the heroine goes above the worthless and the human and become the conveyer of liberal principles, as she puts forward universal demands.

